

birlikte kullanıldığında başlıcalarına aşağıda işaret edilen türlü anlamlar ifade eder.

Ayne'l-yakîn, kesinlik derecesi ilme'l-yakîn ile hakka'l-yakîn arasında bulunan bilgi türü olup görme veya daha geniş anlamda gözlem ve deneyile ulaşılan bilgiler ifade eder. Bir kimsenin görmediği şey hakkında nakil ve rivayet yoluyla sahip olduğu bilgiye ilim, o şeyi görerek ulaştığı bilgiye de ayn denir. İştirmekle elde edilen bilgi görmekle tam ve mükemmel hale gelir. Bu durumda ilim başlangıç, ayn son hal olarak kabul edilir. Bazı mutasavvıflar ilmin ayna varmak için vasıta olduğunu, iştirilen şey görülünce ilmin yerini aynın alacağını belirtmişlerdir. Hücvîrî'ye göre ise ilim ile ayn arasında tam bir uygunluk bulunduğundan ayn ilmi ortadan kaldırmaz, aksine onu pekiştirir ve sağlamlaştırır (*Keşfü'l-maḥcûb*, 497). Ayne'l-yakînün üstünde bulunan hakka'l-yakîn ise bir yaşama ve tatma halidir. Mutasavvıflar dille anlatılarak ve kulakla duyularak öğrenilen dinî bilgilere ilim ve şeriat, bu bilgilerin derunî tecrübe ve yaşama yoluyla öğrenilmesine ayn ve hakikat adını verirler. Kuşeyrî'nin belirttiğine göre sûfilerin istilâhında ilme'l-yakîn kesin delille elde edilen bilgidir; ayne'l-yakîn doğruluğu açıkça anlaşılan, hakka'l-yakîn ise doğruluk niteliği apaçık ortada olan bilgidir. Ona göre akıl erbabının ilmine ilme'l-yakîn, âlimlerin bilgisine ayne'l-yakîn, mârifet ehlinin bilgisine de hakka'l-yakîn denir (*er-Risâle*, I, 244). Kuşeyrî bunlardan ilme'l-yakînî, delillerin tevâtür derecesine ulaşmasıyla kazanılan ve yakînî bilginin başlangıcı sayılan **muhâdara***, ayne'l-yakînî **mükâşefe***, hakka'l-yakînî de **müşahede*** halleriyle ilgili görür (*er-Risâle*, I, 226, 244). Hücvîrî de bu halleri **mücahede***, **üns*** ve müşahede şeklinde sıralamıştır. Bunlardan ilki âlimlerin, ikincisi âriflerin, üçüncüsü de âşıkların halidir (*Keşfü'l-maḥcûb*, 497). İlmî şeriatıtan, aynı hakikatten yani tasavvufıtan ibaret gören Herevî'ye göre "aynsız ilim hezeyan, ilimsiz ayn bühıandır" (*Ṭabakât*, s. 215, 511). Böylece Herevî şeriatla tasavvuf arasında kopmaz bir bağ bulunduğunu kabul etmiştir.

Aynü't-tevhîd, bütün fiillerin faili olarak Allah'ı görmektir. Ayn-i tevhîd ilm-i tevhîdün üstünde bir mertebedir. Zira ilm-i tevhîd dinleme ve anlamaya, ayn-i tevhîd temaşa ve bundan hasıl olan zevke dayanır. Bu mertebede Hak'tan başka hiçbir şey görülmez, mâsivâyâ iltifat ve itibar edilmez. "Allah bes gayri heves"

şeklinde ifade edilen bu mertebede her şey Hak'tan görülür. Sûfiler helâllîği şüpheli olduğu için ilim halinde iken emîr ve sultanlardan hediye kabul etmezler, fakat ayn halinde iken kabul ederler. Zira ayn halinde iken hediye veren olarak emîr ve sultanları değil sadece Allah'ı görürler.

Aynü'l-cem' (ayn-ı cem'), kulun insanî benliğini bırakıp kendisinde Allah'ın benliğini bulmasıdır. Buna **aynullah** da denir. Sûfiler dinî mükellefiyetleri düşürmemesi şartıyla böyle bir makama ulaşmanın mümkün olduğunu kabul eder ve yanlış anlaşılmağa müsait bu noktada zındıklığa düşmüş kimselerin bulunduğuna da dikkati çekerek Hulûliyye'nin burada yolunu şaşırdığını ifade ederler. Aynü'l-cem' "enelhak ve sübhânî denilen haldir" diye de tarif edilir. Hallâc'ın "enelhak" sözünü aynü'l-cem' halinde iken söylediği kabul edilir. Cüneyd-i Bağdâdî kendisine Bâyezîd-i Bistâmî'nin menkıbe ve halleri anlatılınca onun aynü'l-cem' mertebesine ulaşmış olduğunu hükmetmişti. Aynü'l-cem' tevhidin isimlerinden olup onun mahiyetini ancak ehli bilir. Cuma gününün aynü'l-cem' ve **vüsûl*** vakti olduğu kabul edilir (Kâşânî, s. 134).

Aynü'l-fenâ, "fenâdan fenâ, fenâda fenâ" ve "fenâ ender fenâ" denilen haldir. Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî bu hali, "Sâlikin hiçbir şeye ve hiçbir şeyin de ona sahip olmamasıdır" şeklinde tarif etmiştir (bk. Serrâc, s. 549). Tasavvufıta fakrın asıl anlamı budur.

Aynü'l-mahabbet, Cüneyd'in, "Allah insanların nesini seviyorsa onu sevmek, nesini sevmiyorsa ondan hoşlanmamaktır" şeklinde tarif ettiği (Sülemî, s. 163) bu mertebe, insanın Allah tarafından sevilen yönünün sâlik tarafından da sevilmesi, sâlikin insanlara ilâhî bir sevgiyle muhabbet duyma mertebesidir. **Ayn-i dostî** de denilen hâlis sevgi budur.

Aynü's-şey, "şeyin kendisi ve özü" mânasına gelen bu deyim ile Allah Teâlâ kastedilir.

Aynullah, aynü'l-âlem, insan-ı kâmile verilen isimlerden biridir. İnsan-ı kâmile bu ismin verilmesinin sebebi, Allah'ın âleme onun nazarıyla bakarak varlık bahşetmiş olmasıdır. "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" sözü bunu ifade eder. Sâlik Hakk'a Hakk'ın zâtı itibarıyla bakınca görür ki Hak, zâtı ile zâtı için tek kalmıştır ve bu durumda artık âlem mevcut değildir. Hak âleme teveccüh edince bu teveccüh sayesinde âlemin ayn-ı zâhir olur ve bu suretle bütün âlemi

bu teveccühten dolayı varlık sahnesine çıkmış olarak görür. Allah'ın "basîr" ismini kendisinde tahakkuk ettirip kendi vasfı haline getiren insana, âlemde gördüğü her şeyi bu isimle görmesi sebebiyle aynü'l-âlem denilmiştir. Çünkü Allah bu halde bulunan kimsenin gören gözü, bu mertebeye ulaşan sûfi de aynullah yani Allah'ın gözü olmuştur.

Aynü'l-hayât, içenleri ölümsüzlüğün sırrına erdirdiğine ve ebedileştirdiğine inanılan sudur. Buna **mâü'l-hayevân** da denir (bk. ÂB-ı HAYÂT). Bir hadise göre aynü'l-hayâtın menbaı Kur'an'da zikredilen kayanın (bk. el-Kehf 18/63) dibindedir (bk. Buhârî, "Tefsîr", 18/4). Cennetin giriş kısmında akan ve aynü'l-hayâta benzeyen nehre mâü'l-hayât denir. Tasavvufıta aynü'l-hayât Allah'ın "hay" isminin hakikatinden ibaret olup bunu gerçekleştiren ve öz vasfı haline getiren kimse, içenleri ölümsüzlüğün sırrına erdirerek ebedileştiren aynü'l-hayât suyundan içmiş olur. Artık o Hakk'ın hayat sıfatıyla hayatta olduğu gibi diğer canlılar da onun sayesinde hayat kazanır. Çünkü bu mertebedeki insanın hayatı Hakk'ın hayatıdır. ÂB-ı hayât efsanesinin belli başlı unsurları tasavvufıta kullanılmıştır. Sühreverdî el-Maktûl, *el-Ğurbetü'l-ğarbiyye*'de çeşme-i zindegânî denilen aynü'l-hayâtın unsurlarından faydalanmıştır (bk. *Hikmetü'l-işrâk*, II, 292; III, 237).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "ayn" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "ayn" md.; Buhârî, "Rekâ'ik", 38, "Tefsîr", 18/4; Müslim, "İmân", 79; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 450-549; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 163; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 226, 244; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb* (Jikovski), s. 497; Herevî, *Ṭabakât*, s. 215, 314, 511; Yahyâ b. Habeş es-Sühreverdî, *Hikmetü'l-işrâk* (Mecmû'a-i Muşannefât-ı Şeyh-i İsrâk içinde), Tahrân 1331 hş., II, 292; III, 237; Baklî, *Şerḥ-i Şaṭhiyyât*, s. 45, 134, 628, 690; a.mlf., *Abherü'l-âşıkîn* (nşr. Muhammed Mün — H. Corbin), Tahrân 1981, s. 58, 136, 146, 184, 229; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 525; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, III, 74, 94, 134; Kâşânî, *İşlâḥâtü's-şüfiyye*, s. 134.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AYN

(العين)

Belirli mal anlamında
bir fıkıh terimi.

Sözlükte birçok anlamı bulunan ayn kelimesi fıkıhta üç mânada kullanılmıştır. 1. Mevcut, hazır ve belirlenmiş mal. Fıkıhın şirket, satım akdi, taksim gibi bö-

lümlelerinde ayn, yaygın olarak bu anlamda kullanılmaktadır. *Mecelle*'nin 159. maddesinde ayn, "Muayyen ve müşahhas olan şeydir" şeklinde tarif edilirken bu mânâ kastedilmiştir. Aynı maddede verilen örnekler, aynın bir çeşit mala mahsus bulunmadığını, canlı cansız, ölçülen ve tartılan belirlenmiş mallar ile sayılıp ayrılmış para ve belirlenmiş ticarî eşyayı da ifade ettiğini göstermektedir. 2. **Deyn*** mukabili olan şey. Fıkıhta deyn de bir maldır; ancak hakiki değil hükmi maldır. Hakiki malın belirleyici özelliği, ihtiyaç halinde faydalanılmak üzere biriktirilmesi, yani fiilen muhafaza altına alınmasıdır. Ayn işte bu özelliği taşıyan maldır, deyn ise ancak borçlu tarafından ödendikten, hak sahibinin eline geçtikten sonra biriktirilebilecektir. Bu sebeple hükmi maldır, biriktirme özelliğini fiil halinde değil kuvve halinde taşımaktadır. Fıkıh âlimlerinin ayn-deyn ayrımı, diğer bazı hukuk sistemlerinde yer alan aynî hak ve şahsî hak (bk. HAK) ayrımı ile benzerlik arz etmektedir. Ancak yapılan araştırmalar arada önemli farkların bulunduğunu, deynin şümul bakımından şahsî haktan daha dar, aynın ise aynî haktan daha geniş olduğunu ortaya koymuştur. 3. Faydası bir yana malın kendisi, başka bir deyişle çıplak olarak mal. Bu anlamda daha çok **rakabe*** terimi kullanılmakla beraber ayn da bazı fıkıhçılar tarafından bu mânâda ele alınmıştır. Hanbelî fakihî İbn Receb, *el-Kavâ'id* adlı eserinde mülkû taksim ederken "ayn ve menfaat mülkû (mülkiyeti), menfaatsiz ayn mülkiyeti, aynsız menfaat mülkiyeti, menfaatsiz intifâ mülkiyeti" terimlerini kullanmış ve burada ayna rakabe mânâsı vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Tâcû'l-'arûs, "ayn" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "ayn", "deyn" md.leri; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 51-54, 208; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 326; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, md. 158, 159; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1982, II, 25, 28-31, 398-400; III (1987), 9-11, 36-43.

HAYREDDİN KARAMAN

AYN ALİ EFENDİ

XVII. yüzyıl Osmanlı müellifi
ve defter-i hâkânî emini.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Manisalı olduğu söylenen ve XVII. yüzyıl başlarında vefat ettiği tahmin edilen Ali Efendi'nin tahsili, yetişmesi ve

ilk görevleri hakkındaki bilgiler de çok sınırlıdır. Eserlerinde verdiği bilgilerden, *Divân-ı Hümâyûn* kâtipleri zümresine dahil olarak doğduğu şehirde yetiştiği, daha sonra divan kâtipliği, süvari mukabeleciliği, hazine kâtipliği, bir ara Mısır defterdarlığı ve nihayet defter-i hâkânî eminliği gibi görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bugüne kadar "Ayn-ı, Aynî, Aynı, Ayn" okunacak şekilde yazılan lakabının nereden geldiği hususu açıklığa kavuşturulamamış olmakla birlikte, bunun muhtemelen divan kâtipliği sırasında kâtiplere verilmesi âdet olan asıl ismini temsil eden rumuzdan kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla aynı dönemdeki Lâmi Ali Çelebi, Dal Mehmed Çelebi örneklerinde olduğu gibi isminin Ayn Ali şeklinde okunması daha doğru olmalıdır.

Ayn Ali Afendi, Osmanlı toprak düzeni, malîyesi ve kanunları hakkında, yazdığı iki eseriyle meşhur olmuştur. I. Ahmed zamanında hazine kethüdâsı iken Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'nın emriyle **timar*** ve **zeâmet*** sistemine dair kanun ve uygulamaları toplamış ve 1607'de *Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân* adlı eserini yazıp Murad Paşa'ya takdim etmiştir.

Eser yedi bölüm (fasıl) ve bir sonuç (hâtime) halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde **has*** ve **sâlyâne*** ile idare edilen otuz iki beyler beylik ele alınmıştır. Has ile idare edilen yirmi üç beyler beyliğinin adlarıyla her eyaletteki beyler beyi hassının miktarı liste halinde düzenlenmiş, beyler beyi haslarının toplamı 19.216.578 akçe olarak verilmiştir. Daha sonra sâlyâneli olan dokuz beyler beyliğinin isimleri ve özellikleri sıralanmıştır. Bölümün sonunda beyler beyliklerinin kıdem ve gelir durumları hakkında kısa bir özet verilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümlerde bu eyaletlerde bulunan sancakların tek tek isimleri, her sancağın geliri (hâsılı), sancak beyinin beslemek zorunda olduğu asker (cebelü) miktarı belirtilmekte, her eyaletin sonunda da toplam miktarlar verilmektedir. Has ile olan eyaletler içerisinde sâlyâneli veya **hükümet*** tarzında idare edilen sancaklar tanıtılmaktadır. Bu bölümün sonunda sancak beyliğinin kanunu üzerinde durulmuş, sancak beylerinin öncelik sırası, terfileri, saray hizmetinden sonra sancağa çıkışları, boşalan sancaklara yapılacak tayinlerle ilgili bazı esaslar belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde her beyler beylikte bulunan sancaklardaki zeâmet ve timar sayıları, bunların kaç birim (kılıç) olduğu, tezkireli ve tezkiresiz timarlar, her eyalette zeâmet ve timar sahiplerinin beslemesi gereken birim miktarları, özellikle Rumeli ve Anadolu eyaletlerinde görülen piyade, yaya ve **müsellem*** miktarı ve statüsü, onlara ait çiftliklerin durumu ve feshedilmiş timar ve zeâmetler hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Beşinci bölümde zeâmet ve timar tabirleri ele alınmıştır. Burada "kılıç zeâmet" ve "icmalli zeâmet" terimlerinin örneklerle açıklamaları, uygulamada alabileceği şekiller, özellikle eyaletlere ve sancaklara göre tezkireli ve tezkiresiz timar değerlerinin arzettiği farklılıkları Ayn Ali kendi defter eminliği sırasındaki uygulamadan örnekler vererek açıklamaktadır.

Altıncı bölümde timar ve zeâmetin kimlere hangi usuller dairesinde verileceği, özellikle beyler beyi ve sancak beylerinin timar tevcihindeki önemli rolleri ve sorumlulukları üzerinde durulmaktadır.

Yedinci bölümde timar ve zeâmet sisteminin bozulması konusu incelenmekte, bozulma bilhassa iki noktaya bağlanmaktadır. Birincisi timar sahibi sipahilerin kendi sancağına ait askerle sefere gitmesi, başkasının hizmetinde olmamasıdır. İkincisi ise askerin yoklamasının düzenli olarak yapılmamasıdır. Yoklamaların düzensiz ve gevşek yapılmasının asker sayısının azalmasına sebep olduğu, seferlerde on timara karşılık sadece bir kişinin sefere katıldığı, mahsul toplama mevsiminde ise bir timara on kişinin sahip çıktığı belirtilmektedir. Ayn Ali Efendi defter eminliği sırasında vukû bulan seferlerin yoklamalarının düzenli yapıldığını ve yoklama defterlerinin ciltlenip defterhânedeye muhafaza edildiğini belirtmektedir.

Sonuç kısmında ise devlet hizmetinde bulunduğu yıllarda timar ve zeâmet ahvali, çeşitli hizmet erbabının maaşları ve yoklamaları konusundaki çalışmalarını özetlemektedir.

Gerçekten *Kavânîn-i Âl-i Osmân* kendi türünün ilk örneklerinden birisi, eğer niteliği ve geniş kapsamı dikkate alınacak olursa belki de birincisi sayılabilir. Gerçi yöneticilerin isteği üzerine bu türden ancak daha kısa ve özet bilgiler ihtiva eden küçük risâlelerin daha önce de kaleme alındığı bilinmektedir (bu ko-